

اصول و راهبردهای حفاظت از منظر فرهنگی باغستان بومی تاریخی شهر قزوین با تمرکز بر میراث مصنوع^۱

الهام اندرودی^۲

استادیار دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران

بتول صحراکاران^۳

کلیدواژگان: اصول حفاظت، منظر فرهنگی، باغستان بومی تاریخی قزوین، توان بخشی و مرمت، مدیریت حفاظت.

چکیده

حفاظت از مناظر فرهنگی امری چندوجهی و میان‌دانشی است و نیازمند توجه به خصیصه‌های چندلایه و میان‌مرتبط منظر است. با توجه به ثبت آثار مختلف در فهرست مناظر فرهنگی در کشور، لزوم حفاظت از این آثار با رویکرد منظر فرهنگی محسوس است. در این پژوهش با بهره‌گیری از راهبرد استدلال و استنتاج سعی شده است، پس از واکاوی مراجع داخلی و اسناد بین‌المللی، از جمله WHC، ICOMOS یا NPS، اصول حفاظت از مناظر فرهنگی با هدف نگهداری و بازآفرینی جامع عناصر طبیعی، مصنوع، و عوامل انسانی شکله و تأثیرگذار بر ارزش‌های تاریخی، حسی ادراکی، فرهنگی، طبیعی، اجتماعی، بومی، محیط زیستی، و اقتصادی منظر در درازمدت با ماهیت میان‌رشته‌ای و با مشارکت مستقیم گروه‌های ذی‌نفع و مردم عرضه گردد. راهبردهای حفاظت برای نمونه موردی، باغستان بومی تاریخی قزوین، که اثری ثبت‌شده در فهرست میراث ملی است، بیان شده‌اند. بدین منظور باغستان گونه‌ای از مناظر بومی تاریخی معرفی شده و آسیب‌های مختلف آن در خصیصه‌های طبیعی، مصنوع، و

انسانی بررسی شده‌اند. در اصول حفاظت، با وجود ایجاد امکانات، تأسیسات، و کاربری‌های نوین، بر صیانت از اصالت و یکپارچگی منظر تأکید می‌شود و با هدف تقویت رابطه باغداران با باغستان، مدیریت حفاظت، و استمرار نظام باغبانی بومی در اولویت قرار داده می‌شود. در این پژوهش راهکارهای مربوط به میراث مصنوع (همانند حفاظت از عناصر کالبدی اصیل)، توان بخشی با کاربری‌های جدید (همانند گردشگری بومی)، فراساختارهای نوین (همانند مراکز خدمات‌رسانی باغداری)، و مرمت بخش‌های آسیب‌دیده با تفصیل تشریح و مکان‌یابی شده است. روش تحقیق این پژوهش در حوزه ادبیات نظری از نوع توصیفی-تشریحی است. در حوزه مطالعات میدانی از روش تحلیلی با ابزارهایی همانند مطالعه و بررسی اسناد و مدارک، برداشت میدانی، و تهیه کروکی و تصاویر استفاده شده است.

۱. مقدمه

انسان در تعامل خود با نظام‌های طبیعی در طول زمان منظر مصنوع را پدید می‌آورد که بستری برای پدید آمدن ارزش‌های فرهنگی و خصیصه‌های زیستی است و بدین اعتبار می‌توان آن‌ها را منظر فرهنگی نامید. مدیریت این ارزش‌ها، با دارا بودن شواهد ملموس مادی و کالبدی یا هم‌پیوندی‌های

۱. این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده دوم است با عنوان *بازشناسی تعامل عرصه طبیعی و مصنوع شهر تاریخی قزوین با رویکرد منظر فرهنگی* که به راهنمایی دکتر پیروز حناچی و نگارنده اول در پردیس هنرهای زیبا، دانشکده معماری، دانشگاه تهران در شهریورماه ۱۳۹۱ دفاع شده است. نگارندگان از راهنمایی ارزشمند استادان دکتر حناچی و دکتر سعید ایزدی تشکر می‌کنند. این پژوهش از رهنمودهای مهندس عباس اخویزادگان و مهندس مهرزاد پرهیزکاری بهره برده است که از ایشان نیز سپاسگزاریم. نویسنده مسئول؛

andaroodi@ut.ac.ir

۳. کارشناس ارشد مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی، پردیس هنرهای زیبا، دانشکده معماری، دانشگاه تهران
sahrakaran@alumni.ut.ac.ir

پرسش‌های پژوهش

۱. حفاظت با رویکرد منظر فرهنگی چه ماهیتی دارد و با چه هدفی انجام می‌شود؟

۲. در مراجع بالادست و اسناد بین‌المللی چه اصول و راهبردهایی برای حفاظت از میراث مصنوع با رویکرد منظر فرهنگی پیشنهاد می‌شود؟

۳. باغستان بومی تاریخی قزوین، که در فهرست آثار ملی ثبت شده است، با چه سیاست‌هایی با رویکرد منظر فرهنگی حفاظت می‌شود و راهکارهای حفظ، توان‌بخشی، و مرمت میراث مصنوع و عناصر کالبدی کدامند؟

غیر ملموس، برای مدیران میراث فرهنگی پر از چالش است و نیازمند رویکرد میان‌دانشی است که از علوم و فنون مختلف بهره‌برد. از این رو مکانیسم‌های مختلف برنامه‌ریزی و طراحی برای حفاظت از منظر فرهنگی مورد نیاز است.^۴

در سال ۱۹۹۲ کنوانسیون میراث جهانی اولین دستگاه قانونی حفاظت از منظر فرهنگی معرفی و مفاهیم پایه و دستورالعمل ثبت این حفاظت از سوی این کنوانسیون عرضه شد. در دفتر بیست و ششم میراث جهانی به تدوین راهنمای مدیریت و حفاظت منظر فرهنگی پرداخته می‌شود. به‌علاوه مفاهیم عرضه شده در کنوانسیون سال ۲۰۰۳ به منظور حراست از میراث غیر ملموس^۵ نیز برای منظر فرهنگی قابل استفاده است. در این کنوانسیون میراث غیر ملموس یا میراث زنده (همانند دانش و پیشه‌وری، مهارت‌های سنتی، و فعالیت‌های جمعی) پایه‌ای برای تنوع فرهنگی انسان‌ها تعریف و نگهداری از آن تضمین ادامه‌بروز خلاقیت پیش‌بینی شده است.^۶

از سال ۱۹۷۰ با تشکیل کمیته بین‌المللی علمی منظر فرهنگی^۷ از سوی ایکوموس^۸ و ایفلا^۹ شناسایی، افزایش آگاهی، مطالعه، آموزش و پرورش در زمینه حمایت، حفاظت، مرمت، نظارت، و مدیریت منظر فرهنگی آغاز گردید. ایکوموس در سال ۱۹۸۲ معاهده باغ‌های تاریخی (منشور فلورانس) را عرضه کرد؛ اما باغ‌های تاریخی را ترکیب‌بندی معمارانه جزئی از یادمان‌ها نامید و با پیروی از منشور ونیز (۱۹۶۴)، اصولی را پیرامون حفاظت، مرمت، و استفاده از آن‌ها بیان کرد. منظر تاریخی بومی دارای شخصیت ویژه محلی و بومی در پاسخ به محیط طبیعی است و منشور میراث مصنوع بومی ایکوموس (۱۹۹۹) نیز اصول و دستورالعمل‌های عملی برای حفاظت از آن‌ها عرضه می‌کند. برخی بیانیه‌ها، همانند ناکیتاش در سال ۲۰۰۴ در خصوص میراث منظر^{۱۰} و شبان (مجمع عمومی ایکوموس ۲۰۰۵) در حفاظت از بستر ساختارها، سایت‌ها، و محوطه‌های میراث^{۱۱}، به طور مستقیم با میراث منظر و بستر محوطه‌های تاریخی سروکار دارند. مجمع عمومی ایکوموس در نوامبر ۲۰۱۴ منظر را بخش جدانشدنی میراث معرفی کرد، چرا که منظر همچون خاطره زنده گذشتگان است که می‌تواند با آیندگان پیوندهای ملموس و غیر ملموس برقرار کند. در این بیانیه منظر به مثابه زیستگاه فرهنگی^{۱۲} دانسته و بر رویکرد حفاظت مبتنی بر جوامع محلی، توسعه اجتماعی-اقتصادی محلی و پایداری مبتنی بر دانش سنتی تأکید شده است.^{۱۳}

بدین ترتیب در مقیاس ملی کشورهای مختلف نیز به عرضه روش‌ها و

۶ نک:

4. World Heritage Center, "World Heritage Paper 26", p. 5-6.
5. Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage
6. Idem, *Convention for the Safeguarding of Intangible Heritage*.
7. International Scientific Committee of Cultural Landscape (ISCLL)
8. ICOMOS
9. International Federation of Landscape Architects (IFLA)
10. Natchitoches Declaration on Heritage Landscapes
11. Xi'an Declaration of the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas
12. Cultural habitat
13. ICOMOS, *The Florence Declaration on Heritage and Landscape as Human Values*, p. 4-5.

۲. چارچوب نظری تحقیق: حفاظت چند وجهی از منظر فرهنگی

منظر فرهنگی از جنبه‌های مختلفی در مراجع جهانی مطالعه شده است. مفاهیم مختلف و تعاریف پایه، دسته‌بندی‌های بالادست، ارزش‌های ملموس و غیر ملموس، و مدیریت حفاظت مناظر فرهنگی یا در اسناد بین‌المللی یا از سوی نظریه‌پردازان مختلف تشریح شده است. به طور مثال تیلور، کله، و میشل در کتاب خود حفاظت منظر فرهنگی را نیازمند رویکردی پویا و چندوجهی می‌دانند که باید هم‌زمان به ارزش‌های طبیعی و فرهنگی توجه داشته باشد، پیوندهای محکمی را با سنت‌های مکانی برقرار کند، و مردم محلی را در تصمیم‌گیری‌های موجود سهیم کند.^{۱۷}

سؤال پژوهش در اینجا در خصوص رویکرد این مراجع در عرضه اصول، سیاست‌ها، و راهکارهای حفاظت از منظر فرهنگی منتج به اقدامات اجرایی است که مبتنی بر اصول جامع پیش‌گفته شکل گرفته است و در این بخش به آن پرداخته می‌شود.

۲.۱. پیشینه پژوهش در ایران

با توجه به ثبت چند اثر از مناظر فرهنگی ایران در فهرست سایت‌های میراث جهانی^{۱۸} توسط مرکز میراث جهانی، همانند بهم و منظر فرهنگی آن در ۲۰۰۷، باغ‌های پارسی در ۲۰۱۱، و منظر فرهنگی میمند در ۲۰۱۵، بحث حفاظت از مناظر فرهنگی در کشور مطرح شده و پژوهش‌های چندی بر روی آن انجام گرفته است. کارگاه «ارتقای مدیریت و برنامه‌ریزی منظرهای فرهنگی میراث جهانی» نظریه‌های مختلفی همانند مفهوم منظر فرهنگی و تحول آن، ارزش‌ها در چارچوب راهبردهای حفاظت، و منظر فرهنگی و جغرافیا مطرح کرد و نمونه‌هایی همانند پارسه و پاسارگاد، میمند، ایبانه، و غیره معرفی شدند. در این مرجع استاد محمدمنصور فلامکی حفاظت را نیازمند پیش‌زمینه

برنامه‌های خود در خصوص منظر فرهنگی پرداخته‌اند. به طور مثال کنوانسیون اروپایی منظر (فلورانس ۲۰۰۲)^{۱۴}، تهیه‌شده از سوی اتحادیه اروپا، راهنمای بنگاه بوستان‌های طبیعی^{۱۵} ایالات متحده (به شکل منظر تاریخی)، و یا قانون حفاظت از دارایی‌های فرهنگی ژاپن (زیرمجموعه دارایی‌های فرهنگی)^{۱۶} با وجود تفاوت در مفاهیم و ایده کلی، دارای رویکرد مشابه در حفاظت پایدار از منظر فرهنگی هستند.

در این مقاله در بخش دوم به واکوی و استخراج رهنمودها و دستورالعمل‌های مرتبط با نگهداری و حفاظت از منظر فرهنگی بر مبنای پژوهش‌های داخلی و مراجع جهانی به‌ویژه اسناد بین‌المللی ایکوموس، سازمان میراث جهانی، و دستورالعمل‌های بنیاد بوستان‌های ملی پرداخته و در انتها فرضیه پژوهش در حفاظت منظر فرهنگی بیان شده است. در بخش سوم مقاله ابتدا باغستان سنتی قزوین با عنوان منظر بومی تاریخی معرفی و پس از شرح خصیصه‌های کالبدی، منتخب آسیب‌های باغستان بیان شده است. بخش چهارم در خصوص معرفی اصول نگهداری و حفاظت از باغستان مستخرج از مراجع جهانی مورد مطالعه— با رویکرد منظر فرهنگی و حفاظت از میراث مصنوع— است. در نتیجه‌گیری بر نقش گروه‌های ذی‌نفع، باغداران، و مردم در مدیریت حفاظت درازمدت تأکید شده است.

روش تحقیق این پژوهش در حوزه ادبیات نظری از نوع توصیفی-تشریحی و به لحاظ نوع داده‌ها از نوع کیفی است و با بهره‌گیری از راهبرد استدلال و فن «تحلیل محتوا» و «استنتاج منطقی» تلاش شده است تا با تحلیل اسناد مختلف بین‌المللی یا نظریه‌های موجود، اقدامات پیشنهادی مراجع مورد مطالعه را منطبق بر قلمرو مکانی پژوهش استخراج کند. در حوزه مطالعات میدانی از روش تحلیلی با انواع ابزارهای تحقیق، از جمله مطالعه و بررسی اسناد و مدارک نوشتاری و تصویری، برداشت، رلوه، و تهیه کروکی و عکس استفاده شده است. قلمرو مکانی تحقیق شهر قزوین و محدوده باغستان بومی تاریخی آن است.

14. The European Landscape Convention of the Council of Europe
15. National Park Service
16. H. Edani, "Conservation and Management of Cultural Landscapes", p. 1.
در قانون حفاظت از دارایی‌های فرهنگی ژاپن منظر فرهنگی بدین شکل تعریف می‌شود: منظری که در پیوند با حالت‌های زندگی و معیشت مردم و خصیصه‌های طبیعی منطقه شکل می‌گیرد و برای درک زندگی متقابل مردم و طبیعت ضروری است.
17. K. Taylor, et al, *Conserving Cultural Landscape, Challenges and New Directions*, p. 1-2.
18. World Heritage Sites

شناخت دقیق بستر می‌داند و معتقد است «موضوعات شناخت (منظر فرهنگی) می‌تواند در سه حیطه خلاصه شود: تعادل پویا، دگر شدن، و فرسایش»^{۱۹}. محمدحسن طالبیان امر حفاظت از منظر فرهنگی را

دارای ابعاد مختلف و چندرشته‌ای می‌داند و مشارکت مردمی را بهترین روش مراقبتی و حفاظتی از منظر فرهنگی در نظر می‌گیرد.^{۲۰}

بمانیان و انصاری و الماسی فر در پژوهشی به بازنده‌سازی منظر فرهنگی تخت سلیمان پرداخته‌اند. در این مرجع تعاریف منظر فرهنگی، دسته‌های مختلف آن و بحث حفاظت از نگاه مراجع جهانی همانند منشور فلورانس ایکوموس، بنگاه پارک‌های کانادایی، و بنگاه پارک ملی ایالات متحده عرضه شده است. در نتیجه نویسندگان چهار بند مهم را از مراجع بالادست استخراج کرده‌اند (تجهیزات و رفع بحران‌های کالبدی و کاربردی، حفظ یا احیای هویت اجتماعی و کالبدی و فرهنگی، توسعه اقتصادی-اجتماعی، و ابزارها و روش‌های نوین) و بر اساس آن بازنده‌سازی نمونه‌های موردی جهانی و منظر فرهنگی تخت سلیمان را با پیشنهاد ترکیبی از برخی سیاست‌ها و اقدامات اجرایی مطرح کرده‌اند.^{۲۱}

لهراسی و دوناتو نیز منظر فرهنگی تخت سلیمان را با رویکرد حاکمیت جمعی و مشارکتی در مدیریت بررسی کرده‌اند. در این پژوهش با کمک پرسش‌نامه‌های تهیه‌شده از اهالی روستای هم‌جوار تخت سلیمان (روستای نصرت‌آباد) و مصاحبه با فعالان اصلی بخش مدیریت حفاظت میراث، عوامل مؤثر بر مدیریت حفاظت منظر فرهنگی روستایی از دیدگاه مشارکت جمعی مالکان، افراد ذی‌نفع و ساکنین معرفی و در نمونه موردی تخت سلیمان، به منظور دستیابی به توسعه پایدار با محوریت ارزش‌های میراث فرهنگی، تحلیل شده است.^{۲۲}

بمانیان و انصاری و پوریوسف‌زاده در پژوهش دیگری به مطالعه معیارهای مرمت منظر محوطه‌های تاریخی و طبیعی با

تأکید بر محوطه بیستون کرمانشاه پرداخته‌اند. اصول مرمت جامع منظر از نگاه نویسندگان در ارکان مختلف منظر یعنی انسان، طبیعت، فرهنگ، و تاریخ شامل نمودها و معیارهای مختلفی است. در این تحلیل اصولی همانند احیای نشانه‌های فرهنگی و خرده‌فرهنگ‌های بومی به مثابه معیارهای زیرمجموعه فرهنگ و راهکارهایی همانند طراحی مسیرهای پیاده، دوچرخه‌سواری، و کوهنوردی به منزله معیارهای انسانی پیشنهاد شده‌اند. نکته مهم مورد تمرکز این پژوهش مطالعات بوم‌شناسی منظر طبیعی بیستون است.^{۲۳}

محققین در پژوهش‌های داخلی با وجود توجه به ماهیت چندوجهی منظر فرهنگی، شامل عناصر طبیعی و مصنوع و جوامع بومی و خصیصه‌های محیطی، اهداف و راهبردهای متفاوت و گاه با دسته‌بندی متفرق را در سطوح مختلف، به منظور حفاظت، بیان می‌کنند؛ اما پیشینه پژوهش در زمینه باغستان سنتی قزوین با ثبت آن در فهرست میراث فرهنگی (در سال ۱۳۹۲ به شماره ۳۱۰۹۵) جهت‌گیری متفاوتی یافته است. دیزانی در مقاله خود باغستان را لبه شهری با طبیعتی کارآمد تعریف کرده و به راهکارهای تأمین آب باغستان و رابطه با برخی عناصر طبیعی همانند باد یا عوامل فرهنگی و اقتصادی پرداخته است.^{۲۴} اقبالی و دیگران در نوشتار خود ضمن مرور تاریخچه و وضعیت فعلی باغات سنتی قزوین و تمرکز بر اهمیت ارزش‌های درختان، برخی اصول پایداری باغستان سنتی قزوین را بیان و در ادامه پس از بررسی نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها، برنامه استراتژیک خود را به طور کلی به بحث گذاشته‌اند.^{۲۵}

رویگرد این پژوهش در شناخت باغستان سنتی قزوین و عرضه راهکارهای حفاظت منظر فرهنگی است. بدین معنی که پس از مطالعه مبانی نظری منظر فرهنگی و انواع دسته‌بندی‌های موجود در اسناد و دستورالعمل‌های بین‌المللی، باغستان سنتی قزوین منظر متداوم و منظر بومی‌تاریخی معرفی شده است.

۱۹. محمدحسن طالبیان و محمدصادق فلاحی، منظرهای فرهنگی: مجموعه مباحث کارگاه کارشناسی ارتقاء مدیریت و برنامه ریزی منظرهای فرهنگی میراث جهانی، ص ۳۲-۳۴.

۲۰. همان، ص ۳۹.

۲۱. محمدرضا بمانیان و مجتبی انصاری و نینا الماسی‌فر، «بازنده‌سازی «منظر فرهنگی» تخت سلیمان با تأکید بر رویکردهای بازآفرینی و حفاظت از میراث جهانی»، ص ۱۸-۲۱.

22. F. Donato & A. Lohrasbi, "When theory and practice clash: participatory governance and management in Takht-e Soleyman", p. 25.

۲۳. سارا پوریوسف‌زاده و محمدرضا بمانیان و مجتبی انصاری، «معیارهای مرمت منظر محوطه‌های تاریخی و طبیعی با تأکید بر محوطه بیستون کرمانشاه»، ص ۳۷-۴۴.

۲۴. نک: احسان دیزانی، «باغستان سنتی قزوین».

۲۵. سیدرحمان اقبالی، زهرا منولی الموتی، فرزانه شهسواری، «ارائه برنامه استراتژیک باغستان‌های سنتی قزوین».

فرهنگی، معانی و مفاهیم، و منابع اطلاعاتی قابل اعتماد دانسته شده است.^{۲۸} حفاظت از منظر فرهنگی در این مرجع در چارچوب مدیریت با هدف حمایت از ارزش‌های متمایز منظر برای نسل آینده تعریف می‌شود. در چارچوب مدیریتی تعریف شده قصد آن بوده که، برای حفاظت از این ارزش‌ها، میان گروه‌های ذی‌نفع^{۲۹} توافق و تفاهم ایجاد شود و فعالیت‌ها در طول زمان تجدید و تمدید شود.^{۳۰} در این مرجع عناصر طبیعی و مصنوع دو جزء به هم مرتبط منظر و از نشانه‌های اصالت و یکپارچگی در نظر گرفته شده‌اند.^{۳۱} بندهای استخراج‌شده از متن راهنما یا مثال‌های عرضه‌شده آن برای حفاظت و مدیریت در حوزه بهبودبخشی کالبدی شامل ان موارد هستند:

– درآمذایی درونی به منظور توسعه پایدار^{۳۲}

– کنترل تأثیر عوامل خارجی شامل رخدادهای توسعه بی‌رویه^{۳۳}
– توسعه روش‌های بهبودبخشی و حفاظت و ایجاد فناوری‌ها و الحاقات جدید

– حفاظت، توان‌بخشی، و مرمت و بازسازی عناصر منظر فرهنگی با حفظ اصالت و یکپارچگی و ارزش‌های منظر^{۳۴}
– معرفی تأسیسات جدید در جهت بهبود استانداردهای زندگی (با کمک معماران منظر)^{۳۵}

۲.۲.۲. باغ‌های تاریخی (منشور فلورانس)

در این منشور، که ضمیمه‌ای بر منشور ونیز است، ترکیب‌بندی معمارانه باغ‌های تاریخی را شامل طرح و توپوگرافی، گیاهان، آب، و ساختارهای مصنوع دانسته‌اند. در این منشور اقدامات نگهداری، حفاظت، و مرمت و بازسازی برای یک باغ تاریخی هم‌زمان در نظر است و بررسی و مطالعه کامل قبل از هرگونه فعالیت حفاظت و بازسازی ضروری قلمداد شده است. بندهای پیشنهادی این منشور در حوزه کالبدی به این شرح هستند:^{۳۶}
نگهداری و حفاظت^{۳۷}:

– نگهداری دائمی باغ‌های تاریخی و حفاظت از گیاهان

در ادامه، با مطالعه ساختار مراجع جهانی مهم همانند مرکز میراث جهانی یا بنگاه بوستان‌های ملی، به تحلیل خصیصه‌ها و عناصر منظر فرهنگی باغستان پرداخته شده است. با توجه به ماهیت میان‌رشته‌ای مطالعات منظر فرهنگی، تمرکز تحلیل‌های انجام‌شده بر میراث مصنوع^{۳۶} و آثار کالبدی است. این عناصر به شکل چندجانبه در سه دسته کلی طبیعی و پوشش گیاهی و سیستم‌های اکولوژیکی، مصنوع شامل سازمان‌دهی فضایی و مسیرهای حرکت و سیستم‌های آبیاری و ساختارها و اشیاء، و خصیصه‌های انسانی و مدیریتی تحلیل و در نوشتاری مشابه از سوی نگارندگان عرضه شده‌اند.^{۳۷} بر پایه مطالعات میدانی و نظری وسیع انجام‌شده، در این مقاله ضمن معرفی اجمالی نتایج مرحله شناخت، بر فرضیه حفاظت مبتنی بر اسناد معتبر بالادست و اصول و راهکارهای پیشنهادی به شکل سلسله‌مراتبی و میان‌رشته‌ای تمرکز شده است.

۲.۲. پیشینه پژوهش در اسناد بین‌المللی

در اسناد یا توصیه‌نامه‌های مختلف در سطح بین‌المللی، همانند راهنمای حفاظت و مدیریت سازمان میراث جهانی، منشورهای ایکوموس مثلاً در خصوص باغ‌های تاریخی، منشور میراث بومی، و یا دستورالعمل‌های دقیق بنگاه بوستان‌های ملی به مبحث حفاظت از منظر فرهنگی و ماهیت چندرشته‌ای آن پرداخته شده است. در این بخش ضمن مرور کلی این مراجع، بندهای مرتبط با حفاظت از میراث مصنوع و عناصر کالبدی با دقت بیشتر تجزیه و تحلیل شده‌اند.

۲.۲.۱. راهنمای حفاظت و مدیریت سازمان میراث

جهانی

در این راهنما ضمن آنکه تعاریف و دسته‌های منظر فرهنگی مرور شده، شروط یکپارچگی منظر فرهنگی هم در شخصیت بارز و اجزاء و هم در دانش و درک شاخصه‌های اصیل میراث

۲۶. میراث مصنوع بر اساس تعریف بنیاد حفاظت گیتی شامل انواع میراث غیر منقول، شامل ساختمان‌ها، ساختارها، محوطه‌ها، سکونتگاه‌ها، و تزیینات سطوح، همچنین مصالح مورد استفاده برای ساخت آن‌ها است. برای مطالعه بیشتر در مورد حفاظت از میراث مصنوع نک:

http://www.getty.edu/conservation/core_areas/buildings/index.html
<https://www.icomos.org/publications/93econom3.pdf>

۲۷. نک: الهام اندرودی و بتول صحراکاران، «منظر فرهنگی: بررسی مفاهیم پایه و تحلیل عناصر و خصیصه‌ها در حوزه کالبدی باغستان سنتی قزوین».

28. World Heritage Center, ibid, p. 25.
29. stockholder
30. Ibid, p. 33.
31. Ibid, pp. 42-49.
32. Ibid, pp. 71-76.
33. Ibid, p. 85.
34. Ibid, p. 99.
35. Ibid, p. 102.

۳۶. نک:

ICOMOS, *Historic Gardens, the Florence Charter*.
37. maintenance and conservation

- حفاظت از عناصر مصنوع باغ شامل آثار معماری ثابت و متحرک با پیروی از اصول منشور ونیز
- حفاظت از محیط باغها و جلوگیری از هرگونه تغییر در محیط کالبدی
- استفاده^{۳۸}: استفاده از باغها به شکل فراهم آوردن دسترسی یا انجام فعالیت ورزشی یا برگزاری جشنها و فستیوالها تنها در صورت حفظ ماهیت شکننده بافت کالبدی و پیام فرهنگی آن

۳.۲.۲. منشور میراث مصنوع بومی

در این منشور میراث مصنوع بومی را جزء جدایی ناپذیر مناظر فرهنگی می دانند و توصیه می کنند تا در رویکردهای توسعه و حفاظت به رابطه میان این دو توجه شود. همچنین در متن منشور اشاره می شود که میراث مصنوع بومی انعکاس فرهنگ جوامع و تنوع فرهنگ جهانی و نمایانگر رابطه مردم با محیط است. بندهای این منشور در حوزه محیط کالبدی (فیزیکی) چنین هستند^{۳۹}:
اصول حفاظت^{۴۰}:

- احترام آثار معاصر به ارزشهای فرهنگی و شخصیت سنتی ساختارها، مجموعهها و استقرارهای انسانی
- تعریف میراث بومی شامل کالبد و بافت ساختارها و فضاها و شیوههای استفاده و درک فضاها و سنتها و ارزشهای غیر ملموس همراه با آنها

دستورالعملها:

- بستر، منظر فرهنگی، و مجموعهها: مداخله در میراث مصنوع بومی باید طوری صورت گیرد که یکپارچگی بستر، رابطه با منظر کالبدی و فرهنگی، و ارتباط میان ساختارها با یکدیگر حفظ شود.

- تطبیق پذیری: استفاده مجدد از ساختارهای بومی و انطباق آنها با استانداردهای زندگی امروز باید به طریقی انجام شود که به یکپارچگی ساختار، شخصیت، و شکل آن احترام گذارده شود.

۴.۲.۲. راهنمای حفاظت بنگاه بوستانهای ملی
در راهنمای حفاظت بنگاه بوستانهای ملی ایالات متحده مجموعه استانداردهایی به منظور مواجهه با داراییهای تاریخی بیان شده است^{۴۱}. بخشی از این مجموعه شامل دستورالعمل بهبودبخشی مناظر فرهنگی است^{۴۲}. در برنامه حفاظت این مرجع به حفاظت تاریخی^{۴۳}، نگهداری حفاظتی^{۴۴}، بهبودبخشی^{۴۵}، توانبخشی^{۴۶}، و مرمت و بازسازی^{۴۷} با راهکارهای متفاوت با کمک برنامه ریزی و مدیریت مناظر تاریخی اشاره شده است. این مرجع در حوزه محیط کالبدی (فیزیکی) شامل این بندها است^{۴۸}:

- به هنگام تعمیر یا جایگزینی یک خصیصه از منظر تاریخی، به انطباق کالبدی و بصری توجه شود.

- در حفاظت از منظر تاریخی دستیابی پذیری^{۴۹}، سلامت و امنیت، و کارایی انرژی و اقلیمی باید مورد توجه باشد.

- محوطههای پشتیبانی در توانبخشی منظر تاریخی به منظور خدمات رسانی و نگهداری پیش بینی شود.

- در برنامههای مرمتی و بازسازی باید از خلق منظر جدید بدون وجود شواهد تاریخی (تاریخی سازی غلط^{۵۰}) خودداری شود.

- عناصر مصنوع همانند کف سازیها، سیستمهای آبرسانی و زهکشی باید به طور مرتب تعمیر شود.

- در حفاظت از گیاهان هدف زیباسازی (با گل و چمن) نیست؛ بلکه استفاده از منظر با نگهداری از گونههای تاریخی مد نظر است.

- سن، سلامت، و باروری گونههای گیاهی باید همیشه تحت نظارت باشد.

۳.۲.۳. جمع بندی و بیان فرضیه پژوهش

واکاوی مراجع داخلی و جهانی نشان می دهد که در همه آنها ارتباط میان انسان و محیط در منظر فرهنگی همزمان به شکل عناصر طبیعی همانند گیاهان و به شکل المانهای مصنوع

38. use

نک: ۳۹

ICOMOS, *Charter on the Built Vernacular Heritage*.

40. principles of conservation

نک: ۴۱

C.A. Birnbaum, *Preservation briefs* 36.

نک: ۴۲

National Park Service, *Guidelines for the Treatment of Cultural Landscapes*.

43. historic preservation

44. preservation maintenance

45. treatment plan

46. rehabilitation

47. restoration and reconstruction

نک: ۴۸

Birnbaum, *ibid*.

49. accessibility

50. false historicism

معماران مورد توجه هستند. در همه مراجع مربوطه بندهای متعددی به مستندسازی، جایگاه نیروهای انسانی چندرشته‌ای، و مدیریت حفاظت و نگهداری اختصاص داده شده است، ورود تأسیسات نوین و کاربری‌های جدید با رعایت حساسیت‌های لازم برای حفظ اصالت و یکپارچگی پیش‌بینی شده و بر لزوم

مشارکت مردمی و گروه‌های ذی‌نفع به مثابه‌ی مباحثان اصلی منظر تأکید شده است. در جدول «ت ۱» خلاصه‌ی مبانی نظری و محورهای مهم و اهم بندهای پیشنهادی در حوزه‌ی کالبدی برگرفته از مراجع جهانی را به صورت مقایسه‌ای ارائه شده است.

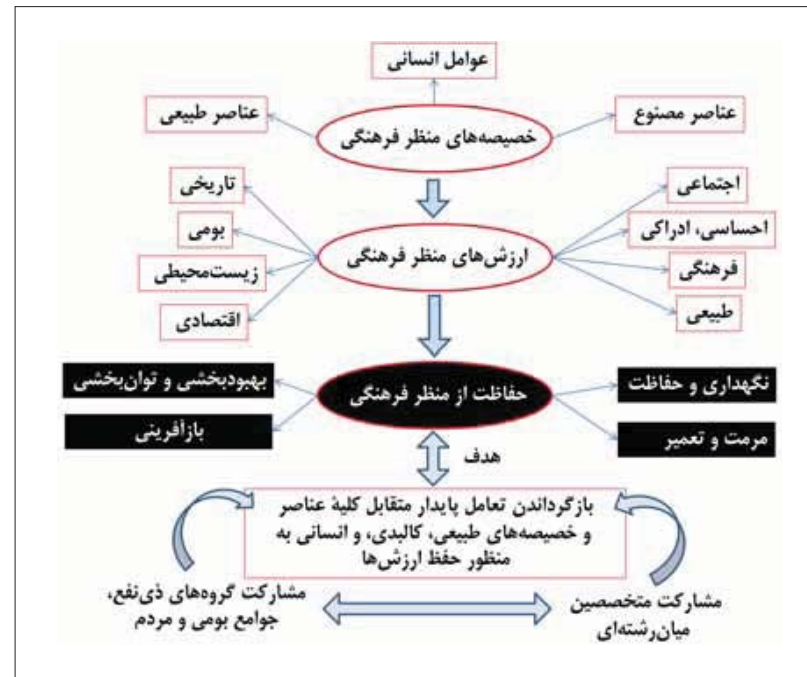
راهنما، منشور، دستورالعمل	مبانی نظری و محورهای مهم	اهم بندهای پیشنهادی در حوزه‌ی کالبدی (فیزیکی)
راهنمای حفاظت و مدیریت سازمان میراث جهانی	- اهمیت رابطه‌ی انسان و محیط در منظر - ارزیابی اصالت و یکپارچگی - مدیریت با هدف حفاظت از ارزش‌ها - درگیر کردن گروه‌های ذی‌نفع در مقام مباحثان اصلی منظر - مستندسازی کامل و دوره‌ای	- تولید و عرضه‌ی محصولات کشاورزی به هدف تقویت درونی اقتصاد منظر - تقویت گردشگری پایدار، گردشگری فرهنگی - به‌کارگیری فناوری‌های جدید، الحاقات تازه، و کاربری نو به منظور بهبودبخشی منظر با رعایت اصول حفاظت - معرفی تأسیسات مدرن با کمک طراحان منظر
باغ‌های تاریخی (منشور فلورانس) ایکوموس	- در نظر گرفتن باغ‌های تاریخی همچون یادمان جدایی‌ناپذیر از محیط طبیعی - ماهیت طبیعت محور باغ‌ها و منظر چهارفصل همیشه در حال تغییر - نگهداری، حفاظت، مرمت، بازسازی، و استفاده به طور هم‌زمان و لزوم حفاظت قانونی و اداری	- نگهداری و حفاظت دایمی از گیاهان با جانشینی انفرادی یا نوسازی زمان‌بندی‌شده - حفاظت از محیط باغ و جلوگیری از برهم خوردن توازن - حفاظت از فراساختارهای درونی و برونی - بهره‌وری و استفاده از منظر تنها در صورت حفظ ماهیت شکننده بافت کالبدی و پیام فرهنگی آن
منشور میراث مصنوع بومی (منشور مکزیک) ایکوموس	- اهمیت میراث مصنوع بومی به مثابه‌ی جزء جدایی‌ناپذیر منظر - انعکاس فرهنگ جوامع و رابطه‌ی انسان و محیط در میراث بومی - ماهیت مداوم و در حال تکامل میراث بومی - احترام به ارزش‌های فرهنگی و شخصیت بومی میراث توسط آثار و ساختارهای جدید	- حفاظت از شیوه‌ی استفاده از میراث بومی، ارزش‌ها و سنت‌ها در کنار بافت کالبدی - حفظ یکپارچگی منظر و ارتباط ساختارهای بومی و محیط طبیعی - تطبیق‌پذیری میراث بومی و استفاده‌ی مجدد از ساختارهای بومی و انطباق با استانداردهای زندگی امروز با احترام به یکپارچگی منظر
دستورالعمل بهبودبخشی مناظر فرهنگی بنگاه بوستان‌های ملی	- رویکرد جامع و چندرشته‌ای با متخصصین متنوع برای پیشنهاد راهبردهای برنامه‌ریزی و مدیریت حفاظت - انجام مستندسازی و تهیه‌ی نقشه‌های دوره‌ای - توجه به ماهیت همیشه در حال تغییر منظر در رویکرد حفاظت منظر و طرح‌ریزی بهبودبخشی - به‌کارگیری اقدامات حفاظتی، توان‌بخشی، مرمتی، و بازسازی در صورت لزوم با حفظ اصالت و یکپارچگی خصیصه‌های منظر - توجه به جوامع بومی در مقام مباحثان اصلی منظر	- توجه به انطباق کالبدی و بصری با طرح، مقیاس، رنگ، و بافت مصالح تاریخی در تعمیر - تعمیر عناصر مصنوع همانند کف‌سازی‌ها، سیستم‌های آبرسانی و زهکشی به طور مرتب - توجه به دسترس‌پذیری، سلامت و امنیت و کارایی انرژی - پیش‌بینی محوطه‌های پشتیبانی در توان‌بخشی منظر تاریخی به منظور فراهم‌آوری امکان خدمات‌رسانی و نگهداری - جلوگیری از خلق منظر جدید بدون وجود شواهد تاریخی - نگهداری از گونه‌های تاریخی و بومی گیاهی

ت ۱. خلاصه‌ی محورهای مهم مراجع جهانی در نگهداری و حفاظت از مناظر فرهنگی و راهنمودها در حوزه‌ی کالبدی (فیزیکی): تدوین: نگارندگان.

۵۱. سیدمحمد بهشتی، «باغات قزوین»، ص ۲.
 ۵۲. جواد صفی‌نژاد، تحلیل و تفسیر طومار آبیاری قرن هشتم (ه.ق) شهر قزوین، ص ۹۶.

ت ۲. فرضیه پژوهش حول محور حفاظت چندجانبه و میان‌رشته‌ای از باغستان سنتی قزوین با بندهای به نمایش گذاشته شده در این نمودار (خصیصه‌ها، ارزش‌ها، هدف) ارتباط متقابل دارد؛ تهیه: نگارندگان.

پس از بررسی نتایج حاصل از مطالعات نظری، فرضیه پژوهش حول محور حفاظت شکل می‌گیرد که در نمودار «ت ۲» به تصویر کشیده شده است. در این فرضیه بر تبیین مفهوم حفاظت به گونه چندجانبه و میان‌رشته‌ای تأکید می‌شود. حفاظت از منظر فرهنگی به معنی نگهداری، بهبودبخشی، و بازآفرینی جامع عناصر طبیعی، مصنوع و عوامل انسانی شاکله و تأثیرگذار بر ارزش‌های تاریخی، فرهنگی، طبیعی، اجتماعی، احساسی، ادراکی، بومی، زیست‌محیطی، و اقتصادی منظر در درازمدت با ماهیت میان‌رشته‌ای و با مشارکت مستقیم گروه‌های ذی‌نفع، جوامع بومی، و مردم است. هدف از حفاظت بازگرداندن تعامل پایدار متقابل کلیه عناصر و خصیصه‌های طبیعی، کالبدی، و انسانی است که تضمین‌کننده ادامه حیات منظر به مثابه یک پیکر یکپارچه با مظاهر بوم‌شناختی و فرهنگی است.

۳. تحلیل وضع موجود منظر فرهنگی متداوم یا منظر بومی تاریخی باغستان سنتی قزوین

۳.۱. تحلیل میراث مصنوع شامل عناصر و خصیصه‌های کالبدی

باغستان سنتی قزوین یکی از نمونه‌های بارز منظر فرهنگی است (ت ۳). تعامل هوشمندانه انسان و محیط در منطقه قزوین واقع در میان کوهپایه البرز و دشت کویر به شکل مهار سیلاب رودخانه‌ها و استفاده از خاک رسوبی سبب پدید آمدن حلقه باغستان به دور شهر شده است^{۵۱}. حلقه باغستان پس از قرن ششم هجری تا به امروز تلطیف آب‌وهوای شهر و وزش بادهای مزاحم سرد کوهستان و گرم کویر (از جمله باد راز و باد مه) اقتصاد آن را تقویت کرده است. سازمان‌دهی فضایی و الگوی زمین به صورت قطعات بدون دیوار با آبیاری یکپارچه و به‌یکباره به شکل غرقابی در فصل بهار^{۵۲} هماهنگ است (ت ۳-ت). کشت مختلط محصولاتی همانند پسته و زردآلو و انگور^{۵۳} تقویت‌کننده تنوع محصول باغ‌هایی است که با هیچ حصارى از هم جدا نشده‌اند و این باعث تقویت باغداری ارگانیک می‌شود. نظام مدیریت و باغداری را دخوها^{۵۴} با شیوه‌های آبیاری و شکل باغ‌ها، به‌ویژه محله‌بندی بر اساس تقسیم آب، هماهنگ می‌کنند^{۵۵} که جامعه‌ای انسانی با ارتباطات قوی و با اعتماد متقابل پدید آورده‌اند.

همان‌طور که اشاره شد، در نوشتاری مشابه نگارندگان عناصر و خصیصه‌های کالبدی منظر بومی تاریخی شهر قزوین را با عنوان میراث مصنوع تحلیل و بررسی کرده‌اند^{۵۶}. در مرجع فوق برخی از مهم‌ترین عناصر مصنوع و خصیصه‌های کالبدی بدین شرح بررسی شده‌اند:

– سازمان‌دهی فضایی و طرح و نقش زمین: به شکل حلقه‌ای تقریبی به قطر ۳ کیلومتر خارج از حصار شهر تاریخی در عرصه عمومی شهر و به شکل مزارع و باغ‌ها با کرت‌های غیر هندسی و الگوی هم‌جواری ارگانیک بدون دیوار و حصار متناسب برای

- مسیره‌های حرکت: شامل راه‌های تاریخی، جاده‌های ناهماهنگ جدید، کوچه‌های خاکی که از مرز کرت‌های غیر هندسی پیروی می‌کنند و جوی‌پشته‌ها با مقطع دوزنقه به عرض تقریبی نیم متر با ارتفاع کم (ت ۳- پ).

به طور خلاصه در نتیجه مرحله شناخت باغستان بومی تاریخی قزوین می‌توان گفت که کل منظر شامل عناصر طبیعی و پوشش گیاهی، عناصر مصنوع، به همراه عوامل انسانی و مدیریتی همانند یک پیکره واحد متشکل از اجزای میان مرتبط^{۶۰} هستند و توانسته‌اند با محیط طبیعی در طی ۱۳ قرن به پایداری برسند.

آبیاری یکپارچه غرقابی در عرصه باغستان (ت ۳- پ).
- عناصر آبیاری همچون استخوان‌بندی اصلی شکل و نقش زمین: شامل دو رودخانه اصلی شمالی و جنوبی در شرق و غرب باغستان به همراه نهرهای آبیاری زاویه‌دار و بن‌بست به شکل خوشه‌ای که به صورت شعاعی از شهر دور می‌شوند^{۵۷}؛ و همچنین جوی‌پشته‌ها (ت ۳- پ) یعنی خاکریزهای کوتاه که مرز کرت‌ها را مشخص می‌کنند و در زمان آبیاری غرقابی مسیر رفت و آمد می‌شوند.
- ساختارها و اشیا: شامل ساختمان چاه‌خانه‌ها^{۵۸} (ت ۳- الف) و آله‌ها^{۵۹} (ت ۳- ب).

۵۳. پرویز ورجاوند، سیمای تاریخ و فرهنگ قزوین، ص ۱۹.
۵۴. دخو در اصل یک واژه قزوینی و به معنای نگهداری آب است.
۵۵. عباس اخویزادگان، طرح مطالعاتی احیا و ساماندهی باغات سنتی قزوین، ص ۵۹.
۵۶. نک: اندرودی و صحراکاران، همان.

۵۷. اخویزادگان، همان، ص ۶۰.
۵۸. ساختمان چاه‌خانه‌ها به شکل اتاقی به ابعاد ۴ متر در ۴ متر و ارتفاع ۳ متر که از مصالح باربر آجری یا خشتی ساخته شده و استراحتگاه باغبانان و محل انبار وسایل آنان و چاه آب آن به منظور شرب و نظافت و دارای یک یا چند درخت توت و یا نارون چتری برای ایجاد سایه بوده است (اخویزادگان، همان، ص ۹۴).
۵۹. آله‌ها به شکل آلاچیق و از شاخه درختان ساخته شده و سایبانی است برای نگهداری از باغ (همان؛ محمدعلی گلریز، مینودر یا باب‌الجنه قزوین، ص ۸۷۰).

60. Inter-related

ت ۳. خصیصه‌های کالبدی باغستان بومی تاریخی قزوین شامل الف) ساختمان چاه‌خانه، ب) آله، پ) جوی‌پشته‌ها، ت) کرت باغ‌ها به هنگام آبیاری غرقابی در بهار؛ عکس‌ها: بتول صحراکاران.

۲.۳. شرح خلاصه‌ای از آسیب‌ها

نتایج حاصل از این پژوهش در تحلیل عناصر باغستان بومی تاریخی قزوین با رویکرد منظر فرهنگی، اختلال در عملکرد هماهنگ و یکپارچه عناصر آن را مشخص می‌کند. تهدیدهای مختلف در سه عامل شناسایی شده انسانی، طبیعی، و مصنوع منظر فرهنگی قابل شناسایی هستند. خلاصه‌ای از مهم‌ترین آسیب‌های عرصه باغستان به شرح زیر است. برخی از مهم‌ترین آسیب‌ها بر روی نقشه شهر مشخص شده‌اند (ت ۵).

الف) **خصیصه‌های طبیعی و پوشش گیاهی:** کم‌آبی رودخانه‌های فصلی و خشکسالی، ازدیاد آفات، آلودگی آب و خاک، خشک شدن درختان، تهدید گونه‌های بومی با نژاد مقاوم در برابر اقلیم، قطع و کم شدن تعداد درختان در باغات و تبدیل برخی به مزرعه صیفی‌جات.

ب) **خصیصه‌های مصنوع و کالبد معمارانه:** تخریب بخش وسیعی از باغستان در محدوده شمالی به سمت غرب و شرق توسط ساخت‌وساز و توسعه شهری در محدوده جنوبی هم‌جوار با ایستگاه قطار (ت ۴ و ۵) متأثر از طرح‌های بالادست^{۶۱}، نیمه‌بایر شدن بخش متصل به توسعه جدید شهر (ت ۴ و ۶)، خورده شدن بافت باغات در امتداد محورهای اصلی (ت ۵)، تغییر کاربری

باغ‌ها، تخریب حریم باغ‌ها و زمین‌های کشاورزی (به طور مثال ایجاد ایستگاه میانی زباله در حریم باغستان، تبدیل باغستان به قبرستان و غیره)، از هم گسیختگی محلات باغستان توسط مسیرهای جدید احداث شده، همانند تقاطع غیر هم‌سطح خلیج فارس (ت ۵)، بر هم خوردن نظام محل‌های باغستان و گسیختگی طرح ارگانیک نقش زمین، فرسوده شدن پشته‌های خاک دستی زمینی مرز کرت‌ها و باغ‌ها و نظام آبرسانی، کهنگی ساختارهای مصنوع از جمله چاه خانه‌ها و آله‌ها، کهنگی میلمان هدایت‌کننده مسیرهای چرخش و حرکت، و حضور نامطلوب خدمات و تأسیسات شهری در باغستان.

پ) **عوامل انسانی:** تغییر مالکیت‌ها و وجود ورثه متعدد برای باغات، تضعیف مدیریت سنتی یا، به بیان دیگر، مدیریت یکپارچه و دارای سلسله‌مراتب به هم پیوسته شامل مالکان، معتمدان محل، باغبانان ارشد یا دخو (ناظر و مجری نظام باغبانی و آبیاری)، باغبان، و کارگر^{۶۲}. تضعیف باغبانی بومی و به شیوه سنتی، آتش‌سوزی و ناامنی در باغستان‌های بایر و نیمه‌بایر.

۶۱. در طرح‌های جامع مندا (۱۳۵۰)، مسکون (۱۳۶۰)، و شارمند (۱۳۷۳) به محدودیت توسعه کالبدی شهر در سه جهت شرق، غرب، و جنوب به دلیل وجود باغستان توجه و توسعه شهر را به سمت شمال پیشنهاد شده‌اند.

۶۲. اخویزادگان، همان، ص ۵۹.

ت ۴.

الف) خورده شدن باغستان توسط ساخت و ساز جدید،
ب) بایر شدن باغات هم‌جوار بخش جدیدساخت شهر؛
عکس‌ها: الف: بتول صحراکاران،
ب: سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، قزوین.

۴. نگهداری و حفاظت از منظر فرهنگی باغستان بومی تاریخی قزوین

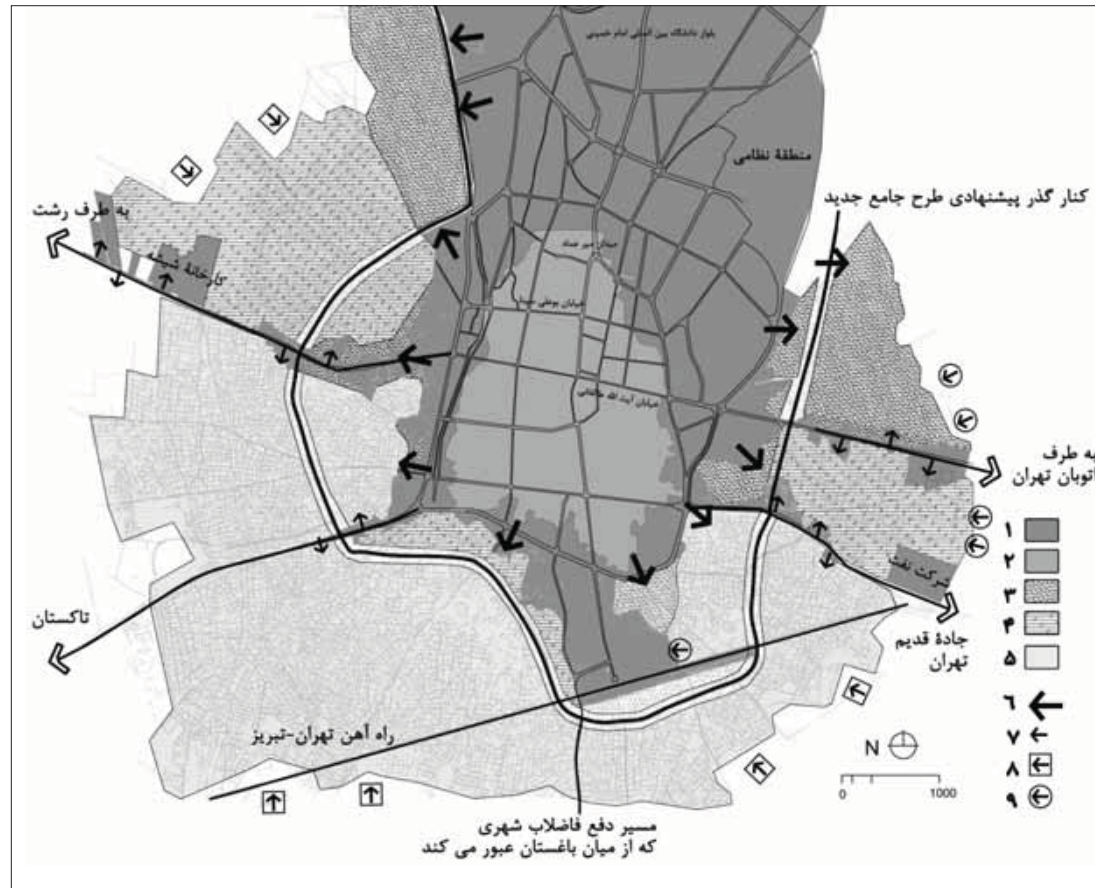
یاد شده و به سامان‌دهی لبه‌های شهری و استفاده از قابلیت‌های تفریحی و فراغتی تأکید شده است. مشاور شارسرستان (۱۳۸۸) در برنامه توسعه راهبردی شهر قزوین یا CDS^{۶۳} باغ‌های سنتی را یک ثروت طبیعی رفاهی، محیطی، اجتماعی، و اقتصادی می‌داند^{۶۴}. رویکرد این مشاور به باغستان سنتی به رسمیت شناختن این باغ‌ها در ساختار شهر و حفاظت آن است و آگاهی از ارزش‌های غیر بازاری باغستان سنتی قزوین را به منظور حفاظت از آن‌ها ضروری می‌داند^{۶۵}.

باغستان سنتی قزوین را سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری در فهرست آثار ملی ایران ثبت کرده (سال ۱۳۹۲، شماره ثبت ۳۱۰۹۵) و حفاظت از باغستان دستورالعمل این سازمان است. علاوه بر این در طرح‌های بالادست نیز به اهمیت باغستان اشاره شده است. در طرح جامع شهر و برنامه (۱۳۸۲) از باغستان سنتی با عنوان جاذبه قدرتمند از طبیعت پیرامون شهر

63. City Development Strategy

۶۴ مهندسين مشاور شارسرستان، اوربان سولوشنز، راهبرد توسعه شهری قزوین، تهران- ایران و روتردام، ص ۴۳.
۶۵ همان، ص ۴۱.

ت ۵. شرح مهم‌ترین آسیب‌ها و تهدیدهای باغستان بومی تاریخی قزوین بر روی نقشه:
(۱) محدوده شهر جدید که بخش شمالی باغستان را تخریب کرده و به مرز باغستان با جاده‌های اصلی ارتباطی نفوذ کرده است،
(۲) محدوده شهر تاریخی،
(۳) باغ‌های بایر،
(۴) باغ‌های نیمه‌بایر،
(۵) باغ‌های پایدار،
(۶) تخریب باغستان با توسعه شهر،
(۷) تخریب باغستان با کناره‌سازی جاده‌های اصلی منتهی به شهر،
(۸) تهدید تبدیل باغستان به زمین کشاورزی،
(۹) تخریب باغستان با حاشیه‌نشینی؛
مآخذ نقشه پایه: شهرداری قزوین، بازترسیم: نگارندگان.

لایه‌های مختلف اطلاعات باغستان با رویکرد چندجانبه منتج از منظر فرهنگی و مبانی نظری حفاظت و اصول و سیاست‌ها و راهبردهای منتهی به اقدامات اجرایی، با توجه به ماهیت میان‌مرتبط و چندوجهی باغستان، محسوس است که در این بخش از مقاله به آن پرداخته می‌شود.

۱.۴. اصول حفاظت

در فرضیه پژوهش بر حفاظت از منظر فرهنگی به شکل جامع شامل کلیه عناصر طبیعی، مصنوع، و عوامل انسانی تأثیرگذار بر ارزش‌های چندجانبه در درازمدت با ماهیت میان‌رشته‌ای و با مشارکت مستقیم مردم تأکید می‌شود. بر طبق این فرضیه، اصول جامع حفاظت از منظر بومی تاریخی باغستان سنتی قزوین از تعیین ارزش‌های همه‌جانبه باغستان به منزله منظر فرهنگی و همچنین عرصه تولید اقتصادی آغاز می‌شود. مهم‌ترین گام توصیه‌شده در مراجع جهانی ارزیابی مستمر محورهای اصالت و

بدین ترتیب طراحان در طرح‌های بالادست و گروه‌های ذی‌نفع و سازمان‌های اجرایی همگی بر روی حفاظت از باغستان و جلوگیری از تخریب بیشتر آن اتفاق نظر دارند. باغستان در حال حاضر تحت نظر سازمان باغستان سنتی قزوین فعالیت می‌کند و اقدامات بهسازی مختلفی در عرصه باغستان انجام شده است. به طور مثال اصلاح رودخانه‌ها و نهرها از طریق کف‌سازی و بدنه‌سازی در محدوده خارج از باغستان سنتی برای کاهش هدررفت آب رودخانه‌ها و تسهیل لایروبی، قرار دادن ۱۰۰ تانکر مخزن آب به حجم هریک ۱۲ هزار متر مکعب در پهنه باغستان (با توجه به پایین رفتن سطح آب‌های زیرزمینی و خشک شدن اکثر چاه‌های باغستان این مخازن آب برای آبیاری نهال‌های تازه کاشته‌شده، سم‌پاشی و شرب و نظافت استفاده می‌شود و سازمان باغستان مخازن را پر می‌کند)، و بهره‌گیری از تجهیزات مدرن باغداری با صلاحدید باغبانان از جمله این اقدامات است^{۶۶}. اما جای خالی شناخت و مستندسازی پیشرفته

DocShot: @Hamed_Koalajei

۶۶. بر طبق گزارش سازمان باغستان سنتی، ۱۳۹۶.

ت ۶: عکس هوایی باغستان بومی تاریخی قزوین؛ شکل یکپارچه بدون حصار باغستان با نقش کرت‌های هم‌جوار غیر هندسی و همچنین از هم گسیختگی باغ‌ها توسط راه‌های سواره‌رو و بایر شدن باغ‌های هم‌جوار بافت مسکونی در تصویر مشهود است. عکس: حامد کلجه‌ای.

ترکیب بندی فضایی و شکل ارگانیک زمین باغستان از طریق احیای محله و منطقه بندی‌ها در تداخل با مسیرها و کاربری‌های جدید، به‌کارگیری فناوری‌های جدید، زیرساخت‌های مدرن، الحاقات تازه و کاربری نو برای بهبودبخشی کیفیت زندگی، بهره‌برداری و باغداری با رعایت ضوابط موجود، حفاظت از حریم اصیل باغستان در مواجهه با شهر و توسعه جدید.

پ) عوامل انسانی: تقویت و احیای زنجیره انسانی بین باغداران و معتمدین و دخوها و باغبانان، تقویت عملیات باغداری بومی از طریق تحکیم رابطه میان مردم با محیط باغستان و مظاهر آن به شکل میراث بومی یا غیر ملموس، بهبود وضعیت مالکیت‌ها، برنامه‌ریزی به منظور حفاظت قانونی از باغستان و اجرای عملی ضوابط موجود به‌ویژه جلوگیری از ساخت‌وسازهای بی‌رویه و تغییر کاربری باغ‌ها.

لازم به ذکر است که از میان سه عامل یادشده، عوامل انسانی دارای پیچیدگی بیشتری هستند و سیاست‌های آن نیازمند اجرای برنامه‌های مدیریتی میان رشته‌ای در مقیاس کلان است. مدرنیزاسیون کشاورزی ایران پس از سال ۱۳۴۲ و

یکپارچگی و تحلیل عناصر تهدیدکننده عرصه باغستان است. رویکرد جامع و چندرشته‌ای در حوزه‌های کالبدی، منابع انسانی، اقتصادی، و محیط زیست می‌تواند تضمین‌کننده برنامه متنوع و چندوجهی برای عوامل مصنوع، طبیعی، و انسانی منظر باشد. حفاظت، توان‌بخشی، مرمت، و بازسازی به طور مستمر در حوزه محیط مصنوع باغستان (چه گیاهان و چه عناصر معمارانه) و توازن میان اقدامات پیشنهادی توصیه می‌شود. در برنامه‌های مدیریت حفاظت با مشارکت باغداران یا همان ذی‌نفعان اصلی بر مشارک مردمی در امر حفاظت تأکید می‌شود. ایجاد چرخه‌ای از طرح‌ریزی، اجرا، نظارت، ارزیابی، و بازخورد و تکرار و تداوم برنامه‌ها حفاظت از ماهیت همواره در حال تغییر باغستان را تضمین می‌کند.

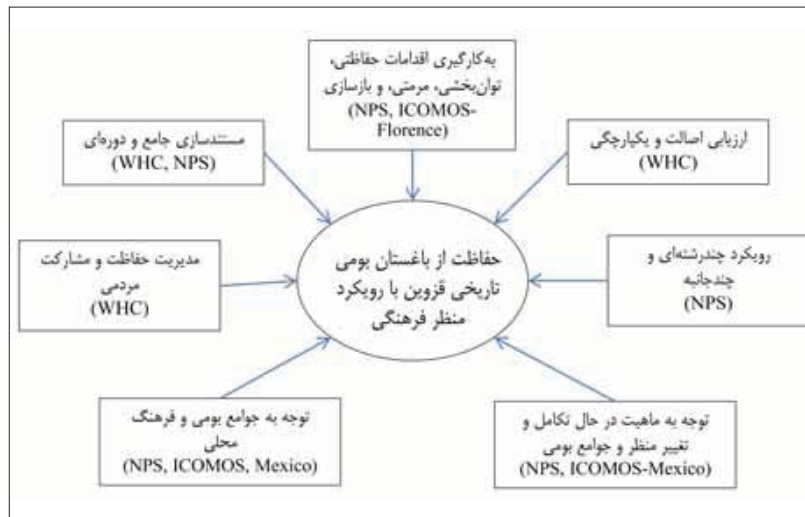
۲.۴. سیاست‌های نگهداری، توان‌بخشی، و مدیریت حفاظت

تعیین سیاست‌ها و راهبردهای حفاظتی مبتنی بر اصول فوق امری پویا، چندوجهی، و میان‌دانشی است و نیازمند جایگاه ویژه برای بحث و تبیین است. در مقاله حاضر نگارندگان مهم‌ترین سیاست‌های مورد تأکید خود و برگرفته از مراجع جهانی را به شرح زیر در سه دسته خصیصه‌های طبیعی، مصنوع، و انسانی بیان می‌کنند. نمودار «ت ۷» چکیده اصول پیشنهادی را نشان می‌دهد.

الف) خصیصه‌های طبیعی و پوشش گیاهی: حفاظت از منابع آب رودخانه‌های فصلی (با توجه به خشکسالی و کم شدن منابع رودخانه‌های فصلی)، حفاظت از منابع خاک با تقویت آبیاری غرقابی در عرصه باغستان به‌ویژه محدوده‌های بحرانی، و نگهداری و حفاظت مستمر از گیاهان باغستان به‌ویژه گونه‌های بومی.

ب) خصیصه‌های مصنوع: نگهداری و حفاظت مستمر از فراساختارهای درونی و برونی و عناصر مصنوع، حفاظت از

ت ۷. خلاصه اصول حفاظت از باغستان بومی تاریخی قزوین با رویکرد منظر فرهنگی، برگرفته از اسناد بین‌المللی و دستورالعمل‌های مراجع بالادست؛ تهیه: نگارندگان.

۶۷. گزارش روابط عمومی سازمان میراث فرهنگی استان قزوین، دسترسی در ۵ اسفند ۱۳۹۶ از: <http://nsia.ir/ShowNews.aspx?show=55>
 68. D. Dressel, *Pressured Landscapes: Preserving Agricultural Land on the Urban Fring*, p. 101.
 69. New Hampshire Coalition for Sustaining Agriculture, *Preserving Rural Character through Agriculture*, p. 11.

ت ۸ (صفحهٔ روبه‌رو). چکیده‌ای از اهم اقدامات حفاظتی پیشنهادی منظر فرهنگی باغستان بومی تاریخی قزوین بر روی پلان راهبردی:
 ۱) محدودهٔ شهر جدید،
 ۲) محدودهٔ شهر تاریخی،
 ۳) بازآفرینی باغ‌های تخریب‌شده،
 ۴) بازآفرینی و مرمت باغ‌های بایر،
 ۵) مرمت باغ‌های نیمه‌بایر،
 ۶) حفاظت از باغ‌های پایدار،
 ۷) مرمت و حفاظت از لبهٔ باغ‌های هم‌جوار جاده‌ها،
 ۸) حفاظت از لبهٔ بیرونی باغ‌ها،
 ۹) مرمت چاه‌خانه‌ها،
 ۱۰) توسعهٔ مراکز خدمات‌رسانی به باغستان هم‌جوار چاه‌خانه‌ها،
 ۱۱) توسعهٔ مراکز خدمات رفاهی،
 مآخذ نقشه پایه: شهرداری قزوین، بازترسیم: نگارندگان.

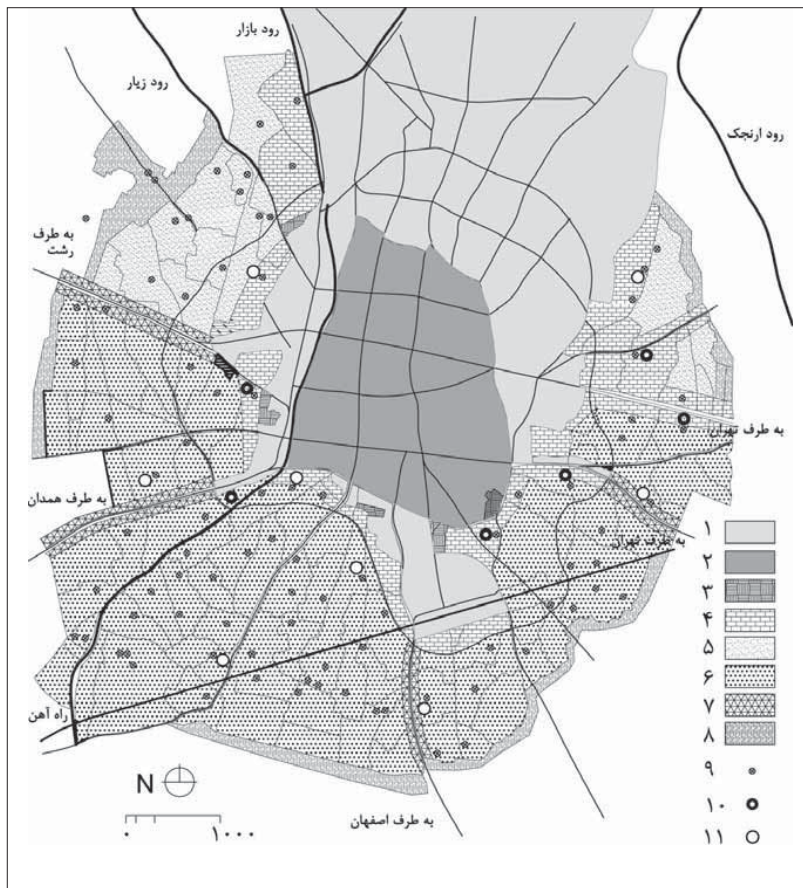
اصلاحات ارضی و تغییر سبک زندگی و همچنین تحولات سه دههٔ اخیر باعث چالش‌های مختلفی برای یافتن راه حل‌های حفاظت‌محور در حوزهٔ عوامل انسانی شده‌اند. بازنده‌سازی و تقویت عوامل انسانی، به‌ویژه احیای زنجیرهٔ انسانی به شیوهٔ سنتی، به‌آسانی ممکن نیستند و راهبردهای حمایتی نیازمند طرح‌ها و برنامه‌های بالادستی در زمینهٔ آمایش سرزمین، حفاظت از جوامع بومی، احیای فرهنگ همزیستی با طبیعت در ساختاری معاصر و غیره است. با این حال شرایط فعلی باغستان به لحاظ عوامل انسانی امیدبخش است. زنجیرهٔ مالکین و نمایندگان آب در باغستان کماکان وجود دارد و آب پنج رودخانه از سوی نمایندهٔ آب (دخوی قدیم) منتخب مالکین بین باغ‌ها تقسیم می‌شود. بر طبق اظهارات رئیس سازمان باغستان سنتی قزوین (مهندس حمید رحمانی)

در حال حاضر هر رودخانه ۲ نماینده دارد (به‌جز یک نماینده برای رودخانهٔ کوچک وشته). وظایف نمایندگان آب توزیع نهال، نظارت بر آبیاری طبق طومار تقسیم آب و تأمین آب اضافه (از کانال طالقان)، حل اختلافات میان باغداران و باغبانان، گرفتن امکانات از سازمان باغستان، و انعکاس مشکلات است. هر محله نیز باغبان مخصوص خود را دارد که به انتخاب باغداران

تعیین می‌شود. وظیفهٔ باغبان آبیاری باغ‌ها، فعالیت باغبانی، برداشت محصول، و برقراری امنیت است. بنا بر این مدیریت فراساختارهای طبیعی مورد نیاز باغستان از بین نرفته است. اما تربیت نسل جدید باغداران آشنا به شیوه‌های بومی اهمیت ویژه‌ای دارد، چرا که سنت انتقال مهارت‌ها به شکل سینه‌به‌سینه از پدر به فرزند تضعیف شده است. و نسل جوان علائق دیگری نسبت به پدران خود در شیوهٔ معیشت دارند. به طور مثال مهندس هاشم اخویزادگان، یکی از باغداران ارزشمند قزوین، در همایش «باغستان، باغ زندگی» در جمع باغداران سنتی و دوستداران تاریخ و طبیعت قزوین، بی‌توجهی جوانان نسبت به کار پدران خود را یکی از معضلات جدی در امر صیانت از باغات سنتی

قزوین خواند^{۶۷}. بدین ترتیب راهبردهای توصیه‌شده برای احیای عوامل انسانی نیازمند در نظر گرفتن پیشنهادات متناسب با تغییر سبک زندگی باغداری نسل جدید و فرصت‌های فناوری‌های نوین است. تشکل‌های مردمی حامی باغستان سنتی قزوین گام مؤثری در تقویت ارتباط میان مردم و باغستان برداشته‌اند. تشویق جوانان قزوینی به فعالیت باغداری، توجه به قابلیت‌های شبکه‌های اجتماعی در جلب مشارکت باغداران نسل جوان، فعال کردن تعاونی باغستان، و تشکیل کارگروه‌های حمایتی نمونه‌هایی از راهبردهای پیشنهادی در این حوزه هستند؛ اما همان‌طور که تجارب جهانی نشان می‌دهد^{۶۸}، مهم‌ترین عامل در احیای چرخه‌های انسانی حامی باغستان ایجاد صرفهٔ اقتصادی در باغداری بومی است^{۶۹}. پیشنهاد راهبردهای متناسب با موضوع نیازمند مطالعات جامعه‌شناختی اقتصادی و باغداری مدرن بومی شده است. به‌کارگیری فعالیت‌های اقتصادی، از جمله تأسیسات گردشگری، پرورش دام، پرورش زنبور، و فعالیت‌های مکمل باغداری در تقویت اقتصاد باغستان مؤثر هستند. چنین به نظر می‌رسد که صرف اقتصاد کشاورزی سنتی کافی نیست و نیاز به مکمل‌های همخوان دارد. راهبردهای دیگری شامل تولید و عرضهٔ محصولات کشاورزی با تأکید بر محصولات ارگانیک به منظور تقویت ارزش‌های اقتصادی درونی باغستان، استفاده از پساب‌های شهری پس از تصفیه در زمان کمبود منابع آب رودخانه‌های فصلی با هدف تقویت فراساختارهای درونی، تهیهٔ شناسنامه برای باغ‌ها و ثبت مالکیت‌ها به منظور شناسایی ذی‌نفعان و حل مشکل تعدد ورثه، حل مشکلات مربوط به اسناد مالکیت باغ‌ها، و تشکیل شوراهای و تعاونی‌های باغداری سنتی با نیت احیای مدیریت سنتی و تقویت مشارکت ذی‌نفعان و باغداران و انطباق شیوه‌های باغداری نوین نمونه‌هایی از راهبردهای پیشنهادی حفاظت‌محور هستند.

ت ۸. چکیده ای از اهم اقدامات حفاظتی پیشنهادی منظر فرهنگی باغستان بومی تاریخی قزوین بر روی پلان راهبردی ...
(جزئیات بر اساس شماره در صفحهٔ روبه‌رو درج شده است).

۳.۴. اقدامات پیشنهادی در حوزه میراث مصنوع و عناصر کالبدی

اقدامات حفاظتی پیشنهادی در حوزه میراث مصنوع بر روی عناصر کالبدی معرفی شده متمرکزند. در مراجع بالادست، به ویژه بنگاه بوستان‌های ملی، حفاظت از میراث مصنوع به سه دستهٔ حفاظت، مرمت، و توان‌بخشی تقسیم‌بندی و سلسله‌مراتب مناسبی برای اقدامات اجرایی پیشنهاد شده است. بر اساس این دسته‌بندی و بندهای مستخرج از مراجع جهانی چکیدهٔ پیشنهادات مهم به منظور حفاظت از محیط کالبدی و عناصر مصنوع باغستان به شرح زیر عرضه شده‌اند. با توجه به لزوم مکان‌یابی برخی اقدامات، در نقشهٔ «ت ۸» به نوعی پلان راهبردی اهم اقدامات پیشنهادی ارایه شده است.

الف) حفاظت: حفاظت از لبه‌های باغستان در هم‌جواری با ساخت‌وسازهای جدید و جاده‌های ارتباطی، حفظ یکپارچگی باغستان، فندها^۲ و محله‌ها و جلوگیری از تکه‌تکه شدن آن‌ها به‌ویژه توسط جاده‌ها، حفاظت از باغستان در ورودی‌های اصلی شهر به‌ویژه در مسیرهای ارتباطی فرامنطقه‌ای، حفاظت از درختان میوهٔ کهن‌سال، حفاظت از عناصر آبیاری سنتی و بستر نهرها، حفاظت از عناصر مصنوع همانند چاه‌خانه‌ها یا آله‌ها.

ب) توان‌بخشی: ایجاد تأسیسات و خدمات شهری بدون ایجاد مانع بصری با کمک طراحان منظر و با رعایت ضوابط موجود، به طور مثال بر طبق توصیهٔ منشور میراث بومی (که پیش‌تر شرح شد) ساختارهای بومی همانند ساختمان چاه‌خانه‌ها یا آله‌ها می‌توانند برای ایجاد ساختمان‌های خدماتی همانند اتاق نگهبانی به طور مجدد استفاده شوند و یا از طرح و ساختار آن‌ها برای طراحی ساختمان‌های جدید استفاده گردد.

پ) عملکرد بخشی: با تعریف فعالیت‌های همگانی مانند باغداری تفریحی-آموزشی، باغ‌گردی و بوم‌گردی (بازدید گردشگران از موزه‌ها و نمایشگاه‌های مستقر در سایت، فروش مستقیم محصولات در سر زمین، اقامتگاه‌های گردشگری پایدار،

درون‌باغی (مخصوص باغداری همانند نهالستان، گلخانه، انبار، وسایل اطفای حریق، پارکینگ وسایل نقلیه، سرویس بهداشتی) در مکان‌های مناسب همانند چاه‌خانه‌های هم‌جوار جاده‌های اصلی برای هر فند یا سامان.

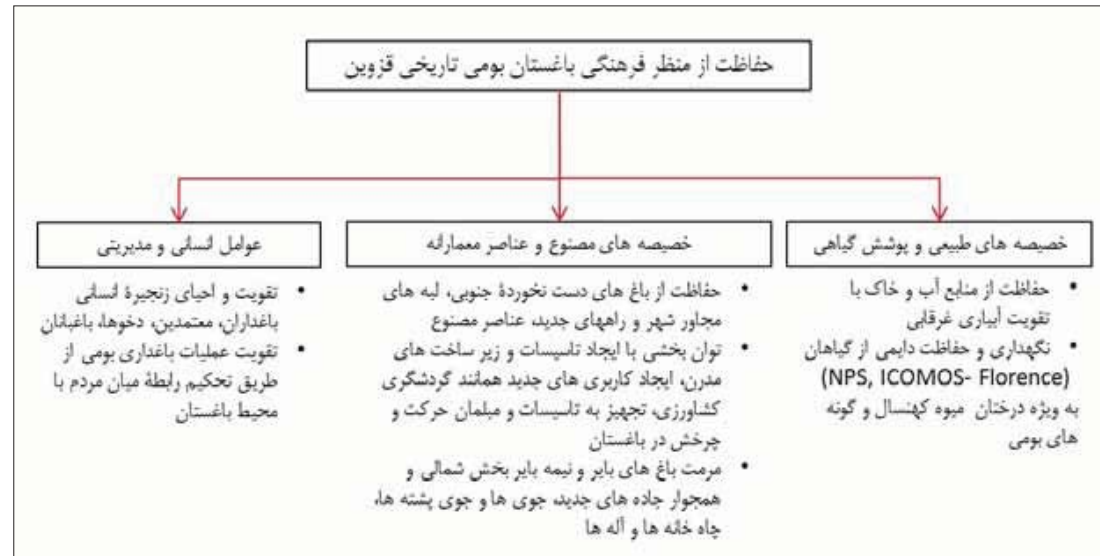
ت) مرمت: مرمت باغ‌ها به‌ویژه بخش‌های شمال غربی و شمال شرقی که به حالت نیمه‌بایر درآمده‌اند، مرمت باغ‌های آسیب‌دیده در مجاورت ساخت‌وسازهای شهری و جاده‌های ارتباطی، مرمت باغ‌های از هم گسیخته، مرمت چاه‌خانه‌ها به شکل اصیل خود، مرمت آله‌ها به مثابه عنصر خدماتی بوم‌ساخت، مرمت پشته‌های خاک دستی زمینی تعیین‌کننده مرز کرت‌ها، تعمیر و لایروبی جوی‌پشته‌ها و نهرها به‌ویژه در محل تقاطع با خیابان و جاده‌ها.

۵. نتیجه‌گیری

حفاظت از مناظر فرهنگی به منظور درمان، بهسازی^{۷۱}، نگهداری، توان‌بخشی، و باززنده‌سازی همه عوامل و عناصر شاکله منظر شامل عوامل انسانی، عناصر طبیعی و پوشش گیاهی، و عناصر

کالبدی و مصنوع است که دارای ارزش‌های میراث فرهنگی و منعکس‌کننده اصالت و یکپارچگی منظر است. مناظر فرهنگی بر پایه تعامل میان انسان و محیط شکل گرفته‌اند و جلوه‌گاه فرهنگ بومی هستند. رهنمودهای بیان‌شده در این پژوهش برگرفته از مراجع معتبر جهانی همانند ایکوموس، مرکز میراث جهانی، بنیاد بوستان‌های ملی است و هدف بازگرداندن رابطه پایدار میان انسان با محیط طبیعی است که در طول تاریخ دوام یافته است، در این مراجع توصیه‌های مختلفی در حفاظت از گیاهان و عناصر طبیعی، ساختارها و عناصر مصنوع، و تقویت زنجیره عوامل انسانی به طور مداوم برای حفظ ماهیت همواره در حال تغییر آن عرضه می‌شود. در نمودار «ت ۹» مهم‌ترین سیاست‌ها و اقدامات پیشنهادی برای حفاظت از این خصیصه‌های سه‌گانه ارایه شده است.

در مجموع مدیریت حفاظت باغستان بومی تاریخی قزوین بر تقویت رابطه مردم و گروه‌های ذی‌نفع با باغ‌ها، به منظور تداوم برنامه‌های حفاظت در درازمدت، اصرار دارد. در مناظر

۷۰. فند یا سامان شامل ۴ یا ۵ محله و دارای یک دخو است (اخویزادگان، همان، ص ۵۹).

71. Improvement

ت ۹. نتیجه‌گیری از اهم سیاست‌ها و اقدامات پیشنهادی برای حفاظت از خصیصه‌های سه‌گانه باغستان بومی تاریخی قزوین، نقشه پایه: شهرداری قزوین؛ بازترسیم: نگارندگان.

بومی تاریخی جوامع محلی به نوعی دارای حس تعلق و مباشرت هستند و وجود ریشه‌های عمیق تعلق خاطر این جوامع فراگشای اقدامات نگهداری است.^{۷۲} در مبحث مدیریت حفاظت از منظر فرهنگی بر تمهید درک جامع و مشترک دارایی مورد نظر از سوی همه ذی‌نفعان، داشتن چرخه‌ای از طرح‌ریزی، اجرا، نظارت، ارزیابی و بازخورد، و درگیری کامل شرکا و ذی‌نفعان با موضوع، اختصاص منابع لازم، ظرفیت‌سازی، و توصیف مسئولانه و شفاف شیوه عملکرد سیستم مدیریت بر حفاظت پایدار تأکید می‌شود.^{۷۳} در مواردی که منظر مالکین و ذی‌نفعان متعدد دارد (همانند باغستان‌های سنتی قزوین)، فرایند مشاوره و مشارکت مردم پیچیده‌تر است و تلاش بیشتری را می‌طلبد. نگارنده دوم این مقاله در حال حاضر با تمرکز بر جلب مشارکت مردمی به فعالیت‌های مدنی در سازمان‌های مردم‌نهاد حوزه باغستان پرداخته است. جابه‌جایی طرح ایستگاه زباله

منابع و مأخذ

- اخویزادگان، عباس. *طرح مطالعاتی احیا و ساماندهی باغات سنتی قزوین*، شهرداری قزوین، ۱۳۸۱.
- اندرودی، الهام و بتول صحراکاران. «منظر فرهنگی: بررسی مفاهیم پایه و تحلیل عناصر و خصیصه‌ها در حوزه کالبدی باغستان سنتی قزوین»، در *باغ نظر*، ش ۵۰ (مرداد ۱۳۹۶)، ص ۳۹-۴۸.
- بهشتی، سیدمحمد. «باغات قزوین». در سومین کنفرانس بین‌المللی WATARID، پاریس، دستیابی در خرداد ۱۳۹۷: <http://www.beheshti.me/wp-content/uploads/2014/05/SMD-903-BaghatQazvin.pdf>
- بمانیان، محمدرضا و مجتبی انصاری و نینا الماسی فر. «باززنده‌سازی "منظر فرهنگی" تخت سلیمان با تأکید بر رویکردهای بازآفرینی و حفاظت از میراث جهانی»، در *مدیریت شهری*، ش ۲۶ (پاییز و زمستان ۱۳۸۹)، ص ۷-۲۶.
- پوریوسف‌زاده، سارا و محمدرضا بمانیان و مجتبی انصاری. «معیارهای مرمت منظر محوطه‌های تاریخی و طبیعی با تأکید بر محوطه بیستون کرمانشاه»،
- در *باغ نظر*، ش ۲۲ (پاییز ۱۳۹۱)، ص ۳۵-۴۴.
- دیزانی، احسان. «باغستان سنتی قزوین». در *منظر*، ش ۳۷ (زمستان ۱۳۹۵)، ص ۴۰-۴۷.
- اقبال، سیدرحمان و زهرامتولی الموتی و فرزانه شهسورای. «ارائه برنامه استراتژیک باغستان‌های سنتی قزوین»، در دومین همایش ملی پژوهش‌های کاربردی در مهندسی عمران، معماری، و مدیریت شهری، دانشگاه جامع علمی کاربردی، ۱۳۹۳.
- صحراکاران، بتول. *بازشناسی تعامل عرصه طبیعی و مصنوع شهر تاریخی قزوین با رویکرد منظر فرهنگی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، شهریور ۱۳۹۱.
- صفی‌نژاد، جواد. *تحلیل و تفسیر طومار آبیاری قرن هشتم (ه.ق) شهر قزوین*، تهران: وزارت نیرو، مؤسسه گنجینه ملی آب ایران، ۱۳۸۳.
- طالبیان، محمدحسن و محمدصادق فلاحت. *منظرهای فرهنگی: مجموعه مباحث کارگاه کارشناسی ارتقای مدیریت و برنامه‌ریزی منظرهای فرهنگی*

72. Birnbaum, ibid, p. 19.
73. World Heritage Center, Convention for the Safeguarding of Intangible Heritage, p. 33.

مهندسین مشاور شارستان، اوربان سولوشنز. راهبرد توسعه شهری قزوین، تهران-ایران و روتردام، ۱۳۸۸.

مهندسین مشاور معماری و شهرسازی آورث. طرح ساماندهی و احیاء باغستان سنتی قزوین، سازمان شهرداری قزوین، ۱۳۸۵.

ورجاوند، پرویز. سیمای تاریخ و فرهنگ قزوین، دفتر دوم، تهران: نشر نی، ۱۳۷۷.

میراث جهانی، مرودشت: بنیاد پژوهشی پارسه- پاسارگاد، ۱۳۸۸.

گزارش روابط عمومی سازمان میراث فرهنگی استان قزوین، ۱۰ اردیبهشت ۱۳۹۴، دسترسی در خرداد ۱۳۹۷ از:
<http://nsia.ir/ShowNews.aspx?show=55>

گزارش سازمان باغستان سنتی، ۱۳۹۶.

گلریز، محمدعلی. مینودر یا باب الجنة قزوین، قزوین: انتشارات طه، ۱۳۸۲

Birnbaum, C.A. *Preservation briefs 36, Protecting Cultural Landscapes: Planning, Treatment and Management of Historic Landscapes*, National Park Service, 1994, p. 20, Accessed in June 2018 at: <https://www.nps.gov/tps/how-to-preserve/preservedocs/preservation-briefs/36Preserve-Brief-Landscapes.pdf>

Donato, F. & A. Lohrasbi. "When Theory and Practice Clash: Participatory Governance and Management in Takht-e Soleyman", in *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, Vol. 7 Issue, 2 (2017), pp. 129-146.

Dressel, D. *Pressured Landscapes: Preserving Agricultural Land on the Urban Fring*, Master thesis of Art in Historic Preservation, Baltimore: Goucher College, 2017.

Edani, H. "Conservation and Management of Cultural Landscapes", in *Nara National Research Institute for Cultural Properties*, 2012, Accessed in June 2018 at: <http://www.nara.acu.or.jp/elearning/>

Fowler, P. "World Heritage Cultural Landscape, 1992-2002", in *World Heritage Paper 7, Cultural Landscapes: the Challenges of Conservation*, UNESCO World Heritage Centre, Paris 2003, pp. 16-33.

ICOMOS. *Charter on the Built Vernacular Heritage*, 1999, Accessed in June 2018 at: http://www.icomos.org/charters/vernacular_e.pdf

_____. *Historic Gardens, the Florence Charter*, 1982, Accessed in June 2018 at: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/gardens_e.pdf

_____. *The Florence Declaration on Heritage and Landscape as Human Values*, 2014, Accessed in June 2018 at: <http://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/>

Secretariat/2015/GA_2014_results/GA2014_Symposium_FlorenceDeclaration_EN_final_20150318.pdf

National Park Service. *Guidelines for the Treatment of Cultural Landscapes*, 1995, Accessed in June 2018 at: <https://www.nps.gov/tps/standards/four-treatments/landscape-guidelines/index.htm>

New Hampshire Coalition for Sustaining Agriculture. *Preserving Rural Character through Agriculture, A Resource Kit for Planners*, 2000, Accessed in June 2018 at: https://extension.unh.edu/resources/files/Resource000023_Rep23.pdf

Taylor, K. & A. St. Clair & N.J. Mitchell (Eds.). *Conserving Cultural Landscape, Challenges and New Directions*, NY and London, Routledge: Tylor and Francis Group, 2014.

World Heritage Center, "World Heritage Paper 26, World Heritage Cultural Landscapes, A Handbook for Conservation and Management", in Mitchell, N. & M. Rössler & P.M. Tricaud (Eds.), *UNESCO World Heritage Centre*, 2009, p. 135, Accessed in June 2018 at: <http://whc.unesco.org/en/series/26/>

_____. "Guidelines on the Inscription of Specific Type of Properties on the World Heritage List (Annex 3)", in *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, UNESCO World Heritage Centre, Paris 2008, pp 83-85.

_____. *Convention for the Safeguarding of Intangible Heritage*, 2003, Accessed in June 2018 at: <http://www.unesco.org/culture/ich/en/convention>

http://www.getty.edu/conservation/core_areas/buildings/index.html

<https://www.icomos.org/publications/93econom3.pdf>